

УДК 94 (477+430)

В. К. Клець

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**«ЯК ХОЧЕШ ШИТИ,
ТО ПЕРШ ВУЗЛИКА ЗАВ'ЯЖИ»:
РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ І. ВИННИЧЕНКА
«НІМЦІ В УКРАЇНІ»**

Представлено рецензію доцента кафедри всесвітньої історії В. К. Клеця на роботу І. Винниченка «Німці в Україні».

Ключеві слова: рецензія, німці, Україна, І. Винниченко.

Представлена рецензія доцента кафедри всемирной истории В. К. Клеца на работу И. Винниченко «Немцы в Украине».

Ключевые слова: рецензия, немцы, Украина, И. Винниченко.

A review of work I. Vinnichenko «The Germans in Ukraine» made by associate professor V. K. Klecs are presented.

Key words: review, the Germans, Ukraine, I. Vinnichenko.

V. K. Klec, Dozent am Lehrstuhl für Weltgeschichte der O. Gončar-Universität Dnepropetrovsk, nimmt das Buch «Deutsche in der Ukraine» von I. Vinničenko kritisch unter die Lupe.

Schlagwörter: Rezension, Deutsche, Ukraine, I. Vinničenko.

Вихід будь-якої нової книги завжди приносить радість, оскільки це нові відомості з тієї чи іншої проблеми, нові погляди, нові концепції, нові підходи, нові висновки і т. ін., тобто все те, що у своїй роботі можуть використовувати люди, які цікавляться даною проблемою.

Подібні надії викликав і вихід з друку праці І. Винниченка «Німці в Україні» [5]. Вже сама назва праці свідчить про її довідковий характер. Як вказує автор в анотації, «довідник містить лапідарну інформацію про непересічних осіб німецького походження, життя та діяльність яких були пов'язані з Україною». Окрім стислих відомостей про тих чи інших осіб (інколи дуже стислих), автор надає також перелік літератури, яка може допомогти більш докладно з ними ознайомитись. Довідник містить необхідні складові частини для видань подібного роду: пояснення основних скорочень та аббревіатур, ско-

рочень у бібліографічних описах, іномовних термінів та маловживаних слів, співставлення сучасних та колишніх назв населених пунктів. Доволі вдалим доповненням є фотографії окремих осіб, які згадуються у довіднику.

Достоїнством видання є внесення до нього немалої кількості статей про людей, пов'язаних тим чи іншим чином з Україною, і в той же час забутих у довідкових виданнях, які вийшли раніше (наприклад, в енциклопедії «Німці Росії», пілотному збірнику «Німці України»). Це, наприклад, статті про Ф.-В.-П. В. Аліша, Е. А. Альбрехта, Е. Альтхаузена, О.-В. К. Андерса, Ф. Ф. Андерса, Й. Б. Бака та багатьох інших.

Ще одним досягненням автора є використання в якості одного з джерел своєї роботи архівних матеріалів. Правда, у деяких спеціалістів з даної проблематики з'явилися сумніви: чи не покривив душею автор, вказуючи в якості використаних джерел матеріали Державного архіву Омської області, Центрального архіву ФСБ Російської Федерації, Центрального державного архіву Республіки Узбекистан та деяких інших. Саме ця обставина призвела до першої дискусії з приводу праці І. Винниченка.

У жовтні 2011 р. в Москві проходив X Форум російських німців і разом з ним проходило засідання правління Міжнародної асоціації дослідників історії та культури російських німців. Саме тоді нам вдалося вперше ознайомитися з книгою, що рецензується (вона тількино вийшла з друку). І тоді ж деякими спеціалістами було висловлено думку про дану працю як плагіат. Але, ознайомившись докладно з книгою, зараз ми можемо стверджувати, що це не плагіат, а просто робота дуже низької якості. В чому це проявляється і в чому причини цього, ми й спробуємо пояснити.

Отже, почнемо з того, що це все ж таки довідкове видання, а не монографія і навіть не наукова стаття. А довідкове видання завжди вимагає збору інформації з різноманітних, в тому числі і надрукованих, праць. Довідник – це завжди компіляція (так само як і навчальні видання). Тим більше автор у передмові говорить про те, що інформаційною основою для видання були переважно наукові та енциклопедичні праці, видані в Україні та Росії протягом другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. Автор, до речі, доволі активно використовує не тільки дані праці, а й відомості, знайдені ним у мережі Інтернет. У той же час хотілось би побажати автору бути обережним з цим ресурсом, оскільки поряд із статтями, які заслуговують на увагу, там

немало й низькоякісних праць. У тій же Вікіпедії хто тільки не пише: і маститі вчені, і дослідники-початківці, але поряд з ними і студенти, а то й абітурієнти та учні шкіл.

Нарешті, докладніше про головні недоліки праці. По-перше. Автор називає свою працю біо-бібліографічним довідником. Якось навіть не уявляється, що в подібному виданні можуть бути порушені правила бібліографічного опису. А вони не просто порушені, а повністю проігноровані, хоча з 2006 р. в Україні діє новий стандарт бібліографічного опису. Крім того, у будь-якої статті все ж таки є автори. Ми розуміємо, що скорочений варіант назв окремих видань пояснюється економією місця у книзі, але не можна знеособлювати статті та надавати невірні відомості. Наприклад, після статті про О. К. Кремера (с. 181)* вказане джерело: «НР-2. – С. 223» (мова йде про другий том енциклопедії «Німці Росії»). Але в енциклопедії вказаний автор статті про Кремера – В. Гохнадель і стаття надрукована на с. 222 і 223. І подібна ситуація у всій роботі.

Дуже дивує мова книги. Автор вказує, що текст відредаговано за нормами українського правопису Всеукраїнської Академії наук 1929 р. І це, судячи з усього, тверда позиція автора, оскільки його попередня праця «Німці в історії Київського університету (XIX – половина XX ст.)» [4] написана такою ж мовою з незвичними для класичної української мови термінами «металюргія», «Колюмбія», «Швайцарія», «фльота», «катедра», «домінія», «двіржець» і т.п. Звичайно, будь-яка людина вільна обирати для себе мову спілкування, але для наукових праць, довідникових та енциклопедичних видань, засобів масової інформації існують єдині норми правопису та мови. Норми правопису 1929 р. мали експериментальний характер, цю мову практично ніхто не використовує в Україні, після цього норми декілька разів змінювались (у 40-х, 60-х рр.), останнього разу вони були розроблені та затверджені на початку 90-х рр. XX ст. До того ж не слід забувати, що мова – це явище, що постійно розвивається, вона не стоїть на місці, але автор вирішив звернутися до експериментальної мови майже столітньої давнини. Якщо йти цим шляхом, то чому б автору не використовувати старослов'янську мову. І ще. Питаннями мови в Україні займається Інститут мовознавства Національної Академії наук. Виходить, що 82 роки цей Інститут незрозуміло що робив, а його співробітники нізащо отримували заробітну платню.

* Посилання на працю І. Винниченка надаються у тексті у круглих дужках.

Немало в довіднику статей, які тільки позначають тих чи інших осіб, не надаючи практично ніякої інформації. В якості прикладу можна навести такі статті: «Вейссе (Weisse) Карл Едуард (1815–1890) – підприємець. Співзасновник цукрових заводів та паперової фабрики в Україні, пивоварні в Києві» (с. 71); «Геце (Heese) (?–?) – підприємець. Власник млинів в Одесі» (с. 94); «Гейнс, Гейнц (Heins) Володимир Костянтинович (псевдонім Фрей Вільям) (16.10.1839–5.11.1888) – громадський діяч. Брат О. К. Гейнса. Дитинство провів у Севастополі» (с. 96); «Ген (Hehn) Ріхард, фон (1864–1938) – правник, геральдист. Працював у Києві» (с. 99); «Герман (Hermann) Іван Андрійович (27.03.1875, Київ – 21.10.1933, Сочі) – архітектор» (с. 104); «Гебель (Goebel) Карл Йоганн Герман (1844–1910) – лісознавець, орнітолог, подорожник. Працював у Київській губернії» (с. 112); «Келлер (Keller) Гертруда (1862–?) – громадська діячка. Керівник сиротинця в Херсонській губернії» (с. 159); «Кйольш (Kölsch) Йозеф (до 1885 – не раніше 1937) – релігійний діяч. Католицький священник в Україні. Репресований» (с. 166); «Ланкау (Lankau) Вольдемар Ріхард Адольф (3.04.1883, Київ – лютий 1921, Ягодна Поляна, Саратовська губернія) – релігійний діяч, євангельсько-лютеранський (? – В. К.) пастор» (с. 192); «Ржонсницький (Rjonsnitzki) Адольф Генріхович (17.06.1880, Київ – 4.09.1920, Петроград) – геолог» (с. 248); «Унгерн-Штернберг (Ungern-Sternberg) Родеріх Ейген Георг, фон (1815–1872) – літератор, чиновник, барон. Працював у Києві» (с. 275); «Фішер (Fischer) Август (1873–1936) – науковець, педагог. Професор у Дніпропетровську» (с. 285); «Флітнер (Flittner) Йоганн Христіан Готфрід, фон (1806–1866) – релігійний діяч. Пастор у Полтаві» (с. 286); «Шепелер (Schepler) Август Олександр (1840–1905) – підприємець. Засновник підприємств у Харкові» (с. 300); «Юргенсен (Jürgensen) Август Йоганн (1830–1887) – релігійний діяч. Працював у Харкові» (с. 335). Подібних статей у книзі велика кількість. Як правило, автор у подібних статтях посилається на алфавітні словники та методичні матеріали, які видавалися в ході підготовки енциклопедії «Німці Росії». Але вони тому й методичні матеріали, оскільки в них тільки позначалися персоналії та терміни, які потребували подальшого вивчення та висвітлення.

Деякі статті надають або уривчасті, або невірні відомості. Наприклад, у статті про Героя Радянського Союзу С. С. Волкенштейна говориться тільки про те, що в роки Великої Вітчизняної війни він командував 1-ю артилерійською дивізією прориву РСЧА (насправ-

ді – 17-ю дивізією. – В. К.), яка брала участь у боях на Дніпрі, під Києвом та Житомиром, але ані слова не говориться про те, за що, власне, він був удостоєний звання Героя Радянського Союзу (с. 80–81), хоча даний та інші факти життя С. С. Волкенштейна висвітлюються у виданнях, на які посилається автор.

У 2000 р. в ході Міжнародної наукової конференції «Німці СРСР в роки Великої Вітчизняної війни та в перше післявоєнне десятиліття. 1941–1955 рр.» прозвучала доповідь одеської дослідниці, директора Одеського краєзнавчого музею В. Солодової «Диверсійно-розвідувальна діяльність М. А. Гефта в окупованій Одесі (1943–1944): міфи та реальність». Пройшло більше 10 років після цього, а міфи про М. А. Гефта продовжують розповсюджуватися. Свій внесок у цей процес зробив і І. Винниченко. Знову у нього місцем народження М. А. Гефта назване сел. Акімовка Мелітопольського повіту Таврійської губернії, хоча й у праці В. Кави та В. Попика, на яку посилається автор, й у працях В. Солодової доводиться, що місцем його народження була Одеса [10, 1994, № 1, с. 23; 15, с. 218–219]. До речі, й у статті, яка була підготовлена для енциклопедії «Німці Росії», було вказане те ж саме місце народження і тільки пізніше, за наполяганням співавторів статті О. Савруцької та А. Кеслера було внесено зміни. Нічого автор не повідомляє про нагородження М. А. Гефта. Та й в цілому відомості про нього виглядають якимись рваними. Про діяльність у роки війни повідомляється лише, що Гефт «...створив та очолив в Одесі підпільну групу, яка займалась диверсіями, саботажем та збором розвідданих. Запобіг знищенню гітлерівцями заводу Ч. 1 Одеського порту. Перепохований в Одесі на Алеї Слави, його іменем названо вулицю в місті, встановлено меморіальну дошку» (с. 104). І все. Незрозуміло, звідки М. А. Гефт перепохований, чим він займався після запобігання знищення заводу, де і як загинув? Та й створював він свою групу не просто, а виконував завдання радянських розвідорганів, для чого, власне, і був закинутий до Одеси в 1943 р.

Невірні відомості також містяться у статті про Карла Штумппа (с. 332). За даними автора, з 4 серпня 1942 до 1943 р. К. Штумпп очолював зондеркоманду «R» при рейхскомісаріаті «Україна», а в 1943 р. брав участь у переселенні німців з України на Захід. В якості джерел для написання даної статті автором згадуються статті А. Айсфельда про К. Штумппа в енциклопедії «Німці Росії», М. Ковалю та П. Медведка «Фольксдойче в Україні (1941–1944 рр.)», І. Іванько-

ва «Німецькі колонії Півдня України та голод 1932–1933 років (за матеріалами Міністерства східних окупованих територій гітлерівської Німеччини)» [1; 9; 14]. В одній із своїх статей ми вже писали про роботу М. Ковалю та П. Медведка. На час друкування ця праця була справжнім проривом у дослідженні не тільки історії Великої Вітчизняної війни, а й історії німецького населення України. Але ця праця була насичена великою кількістю фактичних помилок [11, с. 290–293]. Періодично ці помилки повторюються в тих чи інших працях, як це було, наприклад, у докторській дисертації В. Васильчука [3]. І. Винниченко, не вивчивши достатньо проблему, пішов шляхом тих же помилок. Хоч чимось допомогти йому могла б стаття того ж І. Іванькова, написана у співавторстві з О. Івановим, в якій більш докладно розглядається діяльність команди К. Штумппа, та й деякі наші праці [8; 12; 13]. А з цих праць стало б відомо, що К. Штумпп ніколи не очолював зондеркоманду «R», яка входила до структури відомства Г. Гімлера і якою керував Г. Хоффмайер. Спеціальна ж команда К. Штумппа, яка була створена для збору та вивчення документів та матеріалів, що стосувалися історії російських німців, була створена у жовтні 1941 р. (хоча перший звіт про обстеження німецьких населених пунктів на Волині датується 30 вересня 1941 р. [16, арк. 2–15]), в жовтні 1942 р. було прийнято рішення про розпуск команди, а 31 грудня того ж року вона офіційно була розпущена, після чого усіма питаннями, пов'язаними з етнічними німцями, займалася організація «Фольксдойче Міттельштелле».

Подібних прикладів у книзі І. Винниченка немало.

І останній, але, на наш погляд, майже чи не найбільший недолік книги полягає в тому, що незрозуміло чим керувався автор при згадуванні одних історичних діячів та ігноруванні інших, іншими словами, мова йде про критерії відбору. Сам автор повідомляє вже у передмові, що він **«керувався певними критеріями, проте їхня умовність є очевидною і зрозумілою»** (с. 11). Хтось щось може зрозуміти? Ми, наприклад, вже стільки часу ніяк не можемо уявити смислу цих слів. Крім того, автор, говорячи про свою книгу, стверджує, що вона **«претендує на статус повноцінного науково-енциклопедичного видання»** (с. 11–12).

Що ж ми отримали у підсумку? З одного боку, до більшості статей немає аніяких претензій. Вони присвячені особам, які зробили певний внесок у розвиток українських земель, української держави у різних сферах діяльності, життя та діяльність яких були безпосеред-

ньо пов'язані з Україною в різні періоди її історії. Але в той же час є немало статей про осіб, зв'язок яких з Україною або несуттєвий, або зовсім незрозумілий. Можна виокремити декілька категорій даних персоналій.

Перша група стосується осіб, які тільки народились або вмерли та поховані в Україні і, судячи з тексту, більше ніяким чином з нею не пов'язані. Наприклад, це статті про А. Г. фон Вінклера (похований у Харкові) (с. 76), Г. В. Вульфа (народився у Ніжині) (с. 84), К. К. Гейнріхсена (похований у Києві) (с. 96), Г. Г. Генке (народився у Волинській губернії) (с. 99), співачку А. Є. Герман (предки її батька переселилися з України) (с. 103), І. А. Германа (народився у Києві) (с. 104), О. В. Гейльфуса (народився поблизу Одеси) (с. 112), Л. Г. Гросса (народився у Судаку) (с. 122), М. О. Дуве (похований в Житомирі) (с. 132), В. Г. Еренберга (похований у Харкові) (с. 140), Е. Е. Ессена (народився у Харкові) (с. 144), Б. Б. Жерве (народився у Кам'янці-Подільському) (с. 146), Г. Г. Завацького (народився у Катеринославській губернії) (с. 146), Е. Зайба (народився в Херсонській губернії) (с. 146), Є. К. Кемніца (народився у Харківській губернії, його заслуги полягають у тому, що він вступив до Харківського університету та залишив його через неможливість платити за навчання) (с. 160), Г. Е. Лангемака (народився у Харківській губернії) (с. 191–192), О. Г. А. фон Лівена (вмер або в Києві, або в Переяславлі) (с. 195), М. Ф. Ліндфорса (народився у Севастополі) (с. 199), К. Ф. фон Нолькена (помер в Одесі) (с. 224), М. Г. Ностіца (похований у Дніпропетровській області) (с. 225), Г. В. Пенгу (народився у Бесарабській губернії) (с. 232), Х. А. Рейтерна (помер у Херсонській губернії) (с. 244), А. Г. Ржонницького (народився у Києві) (с. 248), І. К. фон Розена (помер у Києві) (с. 254), О. Р. Й. фон Розена (помер у Харківській губернії) (с. 254), Г. Г. Тіме (помер в Одесі) (с. 268), Б. М. Шванвіча (народився у Полтаві) (с. 296) та багато інших. Дуже багато статей, в яких зв'язок з Україною позначений фразою «працював у...», при цьому рідко вказується ким, в який час і де саме людина працювала. Більш повною в даному смислі виглядає стаття: «Тіме (Thieme), Качалова-Тіме Єлисавета Іванівна (5.09.1884, СПб. – 8.02.1968, Ленінград) – акторка, театральний педагог, професор, громадська діячка, мемуаристка, заслужений діяч мистецтв РСФСР (1932), народна артистка РСФСР (1957). 1918–19 служила в Харкові (нарешті! – В. К.)» (с. 268).

Багато в довіднику статей, підставою для написання яких стали родинні зв'язки тих чи інших осіб. Це стосується А. Г. фон Бунге

(син Г. Ф. Бунге, батько О. Г. Бунге) (с. 57), Ф. Г. Бунге (син О. Г. Бунге) (с. 59–60), І. П. Вульфа (дід Анни Керн) (с. 85), В. К. Гейнса (брат О. К. Гейнса) (с. 96), М. Л. Дубельта (брат М. Л. Дубельта) (с. 132), К. О. Ельснера (син О. Ф. Ельснера) (с. 137), О. А. Ерліха (батько І. О. Ерліха) (с. 141), Р. Леріха (син Р. Ф. Леріха, онук Ф. Леріха) (с. 194), А.-Ю. Марра (син Й.-Г. Марра) (с. 205), А. Ф. Нордмана (син О. А. Нордмана) (с. 224), М. Г. Ностіца (син Г. І. Ностіца, брат Г. І. Ностіца) (с. 225), Т. І. Пельтцер (дочка Й. Р. Пельтцера та дочки головного рабина м. Києва) (с. 232), Г. Й. Траншеля (батько В. Г. Траншеля), І.-Г. -Е. Фальц-Фейна (син Й.-Г. Фальц-Фейна) (с. 279), Й.-Г. Фальц-Фейна (батько І.-Г.-Е. та Ф. Я. Фальц-Фейна) (с. 279), В. Г. Штамма (син Г. Штамма) (с. 324) та ін.

Дуже багато статей присвячено людям, які знаходилися з короткочасним візитом в Україні із найрізноманітніших причин. Наприклад, Вільгельм Апельман потрапив до довідника, оскільки у 1615 р. приїжджав до Львова перевіряти міські укріплення, склав їхній проєкт та виготовив модель (с. 21); І. О. Берг у 1890 р. брав участь у маневрах у Рівному (с. 33); Бруно з Кверфурта був направлений проповідувати християнство серед печенігів у XII ст. і в цей час його двічі приймав князь Володимир (с. 54); художник Г. Віллевальде збирав матеріал для своїх картин у районі Севастополя (с. 76); К. Я. Гільдебрандт супроводжував шведського посла до Богдана Хмельницького (с. 104); Т. Горшельт супроводжував імператора Олександра II в його поїзді по Криму (с. 107); директор Берлінського зоо саду Гекк відвідував Асканію-Нову (с. 112); Герой Радянського Союзу Е. Т. Кренкель у 1938 р. виступав перед студентами Київського університету (с. 181–182); А. Р. Т. Лютер у 1918 р. виступав з лекціями перед офіцерами німецької армії в Україні (с. 202); К. А. Мейер у 1845 р. подорожував по Криму (с. 208); поет А. А. Фет у 1879 р. відвідав Крим (с. 284); Г. Цбінден у 1930-х рр. подорожував Гуцульщиною (с. 292). І. Вагнер (с. 63), Й. Ф. Гугель (с. 109), С. О. Менгер (с. 210), М. К. Метнер (с. 212), Н. О. Фріде (с. 290), Р. Штраус (с. 331) відомі тим, що в різний час приїздили на гастролі до України. Але більше за все дивує у даному випадку включення до довідника статей про З. М. Гіппіус (с. 105) та М. Ф. Олігер (с. 226), які лікувалися в Криму. Дивують не тільки причини розміщення даних статей, а й вибірковість автора. Чому ж у такому випадку не включені статті про учасників груп «Scorpions», «Rammstein», інших музикантів, які також приїздили на гастролі до України? А скільки в Україні перебувало ні-

мецьких спортсменів. Тільки футболісти збірної Німеччини та різних німецьких клубів (у ході розіграшів європейських кубків до України приїздили 14 футбольних клубів з Німеччини) неодноразово приїжджали до нашої країни. Але чи можна їхнє перебування у нас вважати хоч якимось внеском у розвиток держави, її культури та історії?

Ще одна група – це почесні професори українських навчальних закладів. Це почесний професор Київського університету св. Володимира директор Інституту патології Берлінського університету Р. Л. К. Вірхов (с. 80), терапевт з Білорусі Ф. О. Гаусман (с. 94), німецький вчений Е. Ф. І. Гоппе-Зейлер (с. 107), зоолог з Петербурга Й. К. Е. Ейхвальд (с. 135), вчений з Німеччини А. В. Г. Кольбе (с. 173), мінералог з Петербурга М. М. Лейхтенберг (с. 193); почесні професори Харківського університету філолог О. Х. Востоков (Остенек) (с. 83), історик з Москви В. І. Герье (с. 114), географ з Петербурга Ф. Б. Літке (с. 200); почесний професор Новоросійського університету в Одесі історик з Петербурга Я. К. Грот (с. 123) та інші. З одного боку, відомо, що присвоєння почесних звань не обов'язково передбачає роботу даної людини в певному навчальному закладі, тобто ця процедура часто має заочний характер. З іншого – знов дивує вибірковість автора. Присутні переважно тільки представники двох навчальних закладів (Київський та Харківський університети), Одеський університет згадується лише одного разу, а про інші навчальні заклади України зовсім нічого не говориться. А, наприклад, у наш час почесними докторами Дніпропетровського національного університету є три представники Німеччини: проректор університету Ліндау Клаус Троїч, президент Бранденбурзького технічного університету Ернст Зігмунд і ректор університету м. Міттвайда Отто Лотгар [7]. Чому ж вони були проігноровані автором довідника?

Наступна група незрозумілих персоналій – це військовослужбовці іноземних армій та представники окупаційних адміністрацій, які перебували в Україні в ході тих чи інших військових кампаній. Наприклад, це польовий капелан в армії Карла XII в ході Північної війни Й. В. Барділі (с. 26), шведський підполковник, який був взятий у полон у ході Полтавської битви К. Г. Врангель (с. 83), учасник походу Карла XII принц Вюртемберзький Максиміліан Еммануїл (с. 204), головнокомандуючий окупаційними військами в Україні Г. фон Ейхгорн (с. 135–136), відомий німецький військовий діяч періоду Першої світової війни Е. Людендорф (в Україні не був навіть проїздом) (с. 201–202), письменник Е. К. Мюллер, який просто перебував у

складі німецьких військ в Україні у 1918 р. (с. 218), військовослужбовець вермахта в роки Другої світової війни, письменник Г. Т. Бьолль (с. 62), губернатор дистрикту «Галичина» в роки тієї ж війни О. фон Вехтер (с. 73–74), майор вермахта, який проходив службу у дивізії СС «Галичина» В.-Д. Гайке (с. 87). Дивує, як до цього списку не потрапили не просто представники держави, що окупує, а й її керівники А. Гітлер, Г. Гімлер, А. Розенберг, Е. Кох та ін., які, на відміну від деяких вище названих, були в Україні та й немалий час. Те саме можна сказати стосовно керівників вермахта Е. фон Манштейна, Е. фон Клейста, В. фон Райхенау, Ф. Паулюса, Г. фон Рунштедта та ін. А скільки ще представників окупаційної адміністрації перебувало в Україні? Напевно, і про них можна було написати?

До речі, нами помічений ще один цікавий момент, який торкається вибірковості автора. Так, у довіднику розміщено статтю про Героя Радянського Союзу, уродженця Саратова В. К. Венцеля (с. 72), який загинув на території України, але в той же час чомусь забутий ще один Герой Радянського Союзу – Р. О. Клейн, який тривалий час воював у партизанських з'єднаннях України і звання Героя Радянського Союзу був удостоєний за бої з форсування Дніпра.

Немало в довіднику розповідається про відомих підприємців, які закладали основи економіки України, створюючи підприємства в різноманітних галузях. І з цим не посперечаєшся. Але знов-таки виникає питання у зв'язку з вибором автора. У довіднику є статті про людей, які володіли або створювали незначні підприємства. Наприклад: власник млинів в Ольвіополі Ган (с. 89), власник млинів в Одесі Гезе (с. 94), землевласник в Закарпатті Л. Ф. Шенборн (с. 299–300). Але подібних власників млинів та землевласників було дуже багато, в тому числі й німців. Адже млин був майже в кожному селі, в кожному маєтку. Інколи ці млини обробляли продукцію з великої території. Чому ж решта власників були позабуті? Наприклад, на початку XIX ст. в Катеринославі з'являються млини І. Тіссена, Г. Гезе, Г. Тевса, трохи пізніше з'являється млин братів Фаст. Їхня справа була продовжена нащадками. Це були найкрупніші борошномельні підприємства регіону. Саме завдяки їм до початку XX ст. Катеринослав перетворився в один з найкрупніших центрів борошномельного виробництва на півдні Російської імперії. Про їх значення в даній галузі свідчить хоча б той факт, що в 1900 р. борошно млина І. Тіссена на Всесвітній виставці у Парижі за свою якість було удостоєне золотої медалі [2, с. 8, 12]. У 1833 р. у тому ж Катериносла-

ві вихідцем з Аахена К. В. Нейманом було відкрите одне з найкрупніших підприємств міста на той час – суконна фабрика [6, с. 59]. Не згадується у довіднику засновник ще одного великого підприємства, яке діє до сьогоднішнього дня, Йоганн Езау. Ним було засновано фабрику з виробництва жнивварських машин (пізніше була перетворена на завод сільськогосподарських машин ім. Ворошилова). Крім того, І. Езау деякий час був міським головою Катеринослава і приклав немало зусиль для розвитку трамваю та реконструкції міського водогону [2, с. 10; 6, с. 99].

Зовсім забуті запорізькі підприємці: родини Коппів, Леппів, Вальманів, Нібурів та ін. У той же час саме завод з виробництва сільськогосподарських машин, відкритий А. Я. Коппом у 1863 р., став основою для створення єдиного протягом тривалого часу заводу в Україні, де вироблялись легкові автомобілі (Запорізького автомобілебудівного заводу). В якості підрозділів цього заводу були приєднані колишні заводи з виробництва сільськогосподарських знарядь та машин Гільдебрандта та Прісса, Леппа та Вальмана. Саме на цьому заводі був випущений перший радянський зернозбиральний комбайн.

Взагалі робота має «столицецентричний» характер (на жаль, з подібним доводиться стикатися дуже часто). Мова йде переважно про людей, так чи інакше пов'язаних з Києвом, Харковом, оточуючими їх регіонами. В той же час дуже мало згадуються люди, які залишили помітний слід в історії Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Херсонської областей. Хоча тут мешкала значна частина німецького населення України (як у містах, так і в сільській місцевості). Наприклад, серйозний внесок у розвиток Дніпропетровська був зроблений катеринославським цивільним губернатором у 1847–1858 рр. А. Я. Фабром. За його сприяння був відкритий один з перших музеїв на півдні України «Музеум стародавностей Катеринославської губернії», за його правління був реконструйований центр міста (дана розбивка збереглася до сьогоднішнього дня) [6, с. 75, 77–78]. Але і йому місця в довіднику не знайшлося.

Крім всього переліченого, в довіднику міститься ще немало статей, присвячених особам, які мають дуже віддалене (у крайньому випадку) відношення до України. Підвести підсумок висловленою може стаття, присвячена Герою Радянського Союзу, розвіднику Р. Зорге. Здається, вже стільки про нього написали, що можна було б надати більш повну довідку про цю людину. Але в той же час виникає питання: а яке відношення він мав до України? Відповідь авто-

ра приголомшлива: «у Києві його іменем названо вулицю» (с. 150). Ось і вся стаття про Зорге. У нас у Дніпропетровську є проспект К. Маркса, вулиці Ф. Енгельса, К. Лібкнехта, К. Цеткін, Р. Люксембург, Е. Тельмана, Р. Вагнера. Думається, що і в інших містах України є немало вулиць, названих іменами відомих німців. Чому ж про них нічого не говориться у запропонованому довіднику?

Підводячи підсумок всьому сказаному, хочеться зазначити таке. Будь-яка робота, а тим більше енциклопедичного або довідкового характеру, вимагає тривалої кропіткої праці. Проблему потрібно вивчити до останнього дріб'язку, від «а» до «я». На жаль, автор вирішив, що це не обов'язково, що можна зробити подібну роботу «кавалерійською навалою». І, як наслідок, отримано неякісний продукт.

Один колега висловив думку, що низький рівень роботи І. Винниченка пояснюється тим, що він не є істориком. Але в той же час саме його праці сприяють популяризації історії німецького населення в Україні. Але, на наш погляд, праці подібної якості в більшій мірі не популяризують, а дискредитують історію як науку. І не треба забувати українське прислів'я, яке говорить: «Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся».

Прикро також те, що виходу даного видання сприяла Рада німців України. Напевне, цій поважній організації варто було б проконсультуватися із спеціалістами перед тим, як давати згоду на видання книги.

Бібліографічні посилання

1. *Айсфельд А. Штумпп Карл / А. Айсфельд // Немцы России: энциклопедия* : в 3 т. / О. Кубицкая (пред. редкол.) и др. – М., 2006. – Т. 3: П–Я. – С. 797–798.

2. *Безносков А. И. Экскурсия по меннонитскому Екатеринославу–Днепропетровску / А. И. Безносков, О. В. Безноскова // Российские немцы : Научно-информационный бюллетень*. – 2008. – № 3. – С. 8–12.

3. *Васильчук В. М. Німці України : суспільний та національний аспекти ХХ – початок ХХІ ст. : дис. ... д-ра. іст. наук / В. М. Васильчук*. – К., 2006.

4. *Винниченко І. Німці в історії Київського університету (ХІХ – половина ХХ ст.) / Ігор Винниченко, Родіон Винниченко*. – К., 2009.

5. *Винниченко І. Німці в Україні: Біо-бібліографічний довідник / Ігор Винниченко; Ін-т досліджень діаспори*. – К., 2011.

6. *Дніпропетровськ. Віхи історії / А. Г. Болєбрух (керівник авт. кол.) та ін.; С. А. Квітка (гол. ред.)*. – Д., 2001.

7. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Почесні доктори університету. – Доступно з : <<http://www.dnu.dp.ua/view/doctors>>.

8. *Іванов О. Ф.* Політика нацистського режиму стосовно етнічних німців України / О. Ф. Іванов, І. О. Іваньков // Український історичний журнал. – 2005. – № 3. – С. 83–95.

9. *Іваньков І.* Німецькі колонії Півдня України та голод 1932–1933 років (за матеріалами Міністерства східних окупованих територій гітлерівської Німеччини) / Ігор Іваньков // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць / А. Г. Слюсаренко (голова редкол.) та ін.; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України; Асоціація німців України. – К., 2004. – Вип. 16. Німці в етнокультурному просторі України. – С. 60–66.

10. *Кава В.* Герой, позбавлений Золотої Зірки / В. Кава, В. Попик // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ: Науково-публіцистичний журнал. – 1994. – № 1. – С. 23–26; 1995. – № 1/2. – С. 28–38.

11. *Клец В. К.* Взаимоотношения нацистских оккупационных властей и фольксдойче в оценке современной отечественной историографии / В. К. Клец // Вопросы германской истории : сб. науч. тр. / отв. ред. С. И. Бобылева. – Днепропетровск, 2007. – С. 288–299.

12. *Клец В. К.* Команда доктора К. Штумппа: функции, характер деятельности и результаты / В. К. Клец // Немцы Сибири: история и культура : матер. VI Междунар. научно-практ. конф. / отв. ред. Т. Б. Смирнова, Н. А. Томилов. – Омск, 2010. – С. 77–83.

13. *Клец В. К.* Діяльність команди К. Штумппа на території окупованої України / В. К. Клец // Друга світова війна і доля народів України: 3-я Всеукраїнська конф. 27–28 жовтня 2008 р. м. Київ : тези доповідей / В. Р. Нахманович (відп. ред.) та ін. – К., 2008. – С. 77–79.

14. *Коваль М. В.* Фольксдойче в Україні (1941–1944 рр.) / М. В. Коваль, П. В. Медведок // Український історичний журнал. – 1992. – № 5. – С. 15–28.

15. *Солодова В.* Диверсионно-разведывательная деятельность Н. А. Гефта в оккупированной Одессе (1943–1944): мифы и реальность / В. Солодова // Немцы СССР в годы Великой Отечественной войны и в первое послевоенное десятилетие. 1941–1955 гг. : матер. 7-й Междунар. научной конф. Москва. 19–22 октября 2000 г. – М., 2001. – С. 214–222.

16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3676. оп. 4, спр. 4.